

edicija

a
n
a
g
r
e
w

Urednik

Alen Bešić

Copyright © Vladislava Gordić Petković, 2025.

Copyright © za ovo izdanje KCNS, Novi Sad, 2025.

Sva prava zadržana. Nijedan deo ove knjige ne može se koristiti niti reprodukovati u bilo kom obliku bez pismene saglasnosti izdavača.

VLADISLAVA GORDIĆ PETKOVIĆ

Memorijska pena: raščitavanja

REČ PRE

Naslov *Memorijska pena* ušetao mi je u um iz sfere potrošačkih tehnologija. U pitanju je višenamenski, prilagodljivi materijal koji menja oblik u zavisnosti od tačaka kontakta s ljudskim telom. Prilagođavanje, podrška, preraspodela težine i pritiska čine mi se važnim koordinatama raščitavanja književnog dela. Eto, stoga, ovde tridesetak čitanja i tumačenja koje povezuje rizik prilagođavanja temama, idejama, jeziku i poetikama.

Prvi deo knjige naslovljen je odrednicom „Iz stranih književnosti”, jer je zajednički imenitelj šest u njemu sabranih tekstova upravo pogled u tuđe dvorište: Hemingvej i Sali Runi, Olga Tokarčuk i Marko Sosič ostavljaju širok prostor za književnu analizu i njene nove otiske. Odeljak „Novi Sad i ostali” progovara o opusima i autorima koji su u žižu moje pažnje dospevali najčešće lepim sticajem okolnosti. Četiri pesnikinje o čijem stvaralaštvu govorim u trećem delu ove knjige (Tanja Stupar Trifunović, Mirjana Stefanović, Tanja Kragujević i Nina Živančević) postale su mi, igrom slučaja, tema i zadatak kada sam pristala da pišem pogovore njihovim knjigama: bio je to izazov koji me je oplemenio. Petnaest književnih prikaza u četvrtom delu imaju ambiciju da oslikaju srpsku i hrvatsku prozu u periodu koji nam je isuviše blizu da bi mogao da se objektivno sagleda. Nekoliko muških i ženskih književnih opusa koje sam čitala poslednjih pet godina pomogli su mi da vidim šta bi moglo da bude zakonomerno za budućnost, a pogled unapred čini mi se nikad aktuelnijim na egzistencijalnom, psihosocijalnom i kulturološkom nivou.

Tekstovi sabrani u ovoj knjizi nastajali su tokom duge i teške bolesti mog najdražeg književnog i najvažnijeg životnog saputnika. Sve moje knjige i sav moj rad bili su i biće posvećeni Vavi Petkoviću. On je negde sad samo nebeska pena, ali je u memoriju utisnut zauvek.

U Novom Sadu, februara 2025.

Iz stranih književnosti

HEMINGVEJEVA BORBA S MOREM

More je Lucifer svetlosti. Nebo palo usled želje da bude svetlost.

(Federiko Garsija Lorka)

Možda Lorkina metafora o moru kao posrnulom nebu nije najbolji uvod u raspravu o monumentalnom delu kakvo je *Starac i more*. Činjenica jeste, međutim, da su najčešća tumačenja ovog kratkog romana objavljenog 1952. hrišćanski intonirana, spiritualna i parabolična; da listom govore o opasnosti, izazovu, čovekovoj istrajnoj i uzaludnoj borbi protiv pakosne ironije nadmoćnih sila koje su uvek za korak ispred njega: tako bi more Santjagovih iskušenja odista i moglo da bude luciferovski anti-junak ove bez sumnje najvoljenije lektire adolescenata svih generacija.

O ljubavi prema čitanju Hemingveja ponešto može da se kaže i jezikom brojki. Dovoljno je pomenuti da je magazin *Lajf* u broju od 1. septembra 1952. premijerno objavio celokupan tekst novele *Starac i more*, i za dva dana prodato je 5,3 miliona primeraka. Knjiga koja je potom štampana imala je u izdanju „Skribernera” tiraž od pedeset hiljada primeraka i punih šest meseci nalazila se na listi bestselera. Za godinu dana *Starac i more* preveden je na devet jezika. Ovo Hemingvejevo delo brzo je postalo omiljena školska lektira.

Jedna od tajni uspeha jeste u moru kao tematskom i egzistencijalnom izazovu. Od anglosaksonskog junaka Beovulfa, pa sve do Melvilovog Ahava, uz Džeka Londona i Džozefa Konrada nakon njih, ili pak Zetlanda iz priče Sola Beloua kome čitanje romana *Mobi Dik* menja životne odluke, plovidba morem je ona zavodljiva i zloslutna dimenzija čovekovog iskušenja; more je prostor patnje, melanholije, opasnosti i izazova, usamljenosti i izopštenosti; iznad svega – prostor neravnopravne borbe.

Hemingvejevo književno delo, za koje se Ihab Hasan još pre dobrih pola veka nadao da će se pokazati većim od dela Vilijama Foknera, T. S. Eliota i Judžina O’Nila, veliko je i važno iz makar jednog razloga: najbliže je „našem bezumlju i nadi”, kako je to Hasan formulisao. U Hemingvejevom delu Hasan otkriva paralele sa tradicijom takozvane antiknjiževnosti kakvu su pisali De Sad, Kafka i Beket, poredi ga sa pesnicima simbolizma po želji za pročišćenjem jezika. Hasan nas podseća da Hemingvejev

realizam proishodi iz otpora realističkim konvencijama koje krivotvore pravo iskustvo, a događajima koji nisu istinski napeti pripisuje lažnu, falsifikovanu dramatičnost. Za Hemingveja, osnovna vrednost književnosti jeste u sažetom prikazivanju konkretnog, i najvažnija mu je strategija redukcije na primarni interes priče, na ono što je neophodno i važno, za razliku od verbalizacije i ekstenzivnog baroknog izraza koji vode u laž i apstrakciju.

U Hemingvejevoj prozi, surovosti rata i sporta samo su do krajnosti dovedene brutalnosti bitisanja, svakodnevnog koliko i onog metafizičkog: borba na ratištu predstavlja zaoštren vid sazrevanja, prihvatanja životnih neminovnosti i osvedočenja o interakciji prirodnih i društvenih zakona, matrice čijim se prihvatanjem postaje zrela i odgovorna ličnost. Hemingvej se bavi odnosom između junaka i neprijateljskog univerzuma u kom caruju nasilje, patnja i smrt, univerzuma u kom nema logike i koji tera čoveka da kao svoje najjače oružje upotrebi instinkt. Predmet Hemingvejevog dela su inkongruencije, ne samo verbalne nego i ideološke: zanima ga unutrašnji svet njegovog junaka i izazovi koji dolaze spolja, ispitivanje nesklada između razumskog u čoveku koje osuđuje zlo i onog animalnog koje se povinuje zlu kao principu indiferentnog kosmosa.

Užas i tragičnost takvog poretka izazvaće junaka na aktivnu borbu i pasivno svedočenje. Odličje najbolje Hemingvejeve proze jeste mešavina akcije i parabole. Iz junakovog delanja mora da proizađe univerzalni smisao i duboko značenje. Struktura Hemingvejeve proze zasniva se na antitezama i opozicijama, odraz je ljudskog iskustva, njegov reprezent i realizacija. Ernest Hemingvej bio je u potpunosti uveren da književna proza može samo da nagovesti totalitet, ali ne i da ga obuhvati ili ovaploti, već i stoga što pisac ne može da eksponira sve ono što zna: proza predstavlja piščevo znanje i iskustvo, ali samo prethodno filtrirano.

Jedno od nezaobilaznih kako kanonskih tako i lektirskih dela, poslednje Hemingvejevo za života publikovano prozno ostvarenje, *Starac i more*, jeste herojski muški narativ o prevazilaženju prepreka, alegorija o borbi s prirodom, ali i svojevrsna homilija, mala etička pouka o svakodnevnom trpljenju i ispaštanju. Takođe, to je intergeneracijska priča o solidarnosti, negovanju i staranju, gde dečak brine o starcu ne samo zato što mu je učitelj i autoritet čiji sjaj i snaga gasnu. Odnos dečaka i starca, kao odnos podupiranja i poverenja, nije samo sentimentalni izlet u idealizaciju ljudskih relacija već i osnova jednog epa o drugarstvu začeto na zajedničkom iskustvu. Starošću kao naracijom nemoći i slabljenja, gašenja telesnih i duhovnih moći kaogod i sentimentalne ili satirične rekapitulacije doživljenog bave se mnoga književna dela: junaci anglosaksonskog epa *Beovulf* govore o „odvratnoj starosti”

kao poniženju za ratnika, Šekspirovi su komadi puni staraca gladnih laskanja koji brane dogmu i autoritet zahtevajući rigidno poštovanje zakona, baš kao u *Kralju Liru*, gde, kako glavni junak kaže, ne samo da starost greši nego se greši i protiv nje. Starost je s jedne strane bespomoćna, s druge totalitarna, kao slika nemilosrdnog Kronosa koji guta sopstvenu decu da bi mogao vladati večno. U Hemingvejevoj noveli, međutim, starost je predstavljena kao vreme dostojanstvene borbe, ali i više od toga: kao doba ponosnog poraza. Pred nama je junak koji ne prihvata pasivno proizvoljnost univerzuma već nalazi smisao i snagu u borbi koja se čini uzaludnom, ali i utehu u saznanju da se čovek samo na sebe može osloniti u trenutku kad je suočen sa nepremostivim preprekama. Santjagov suparnik i neprijatelj je sila, princip i snaga veća od njega samog, što vidimo i u opisima: „[...] tada je riba oživela, noseći u sebi svoju smrt, i izdigla se visoko iznad vode pokazujući svu svoju grandioznu širinu i dužinu, i svu svoju snagu i svoju lepotu. Izgledalo je kao da lebdi u vazduhu.” Ono što istovremeno nosi smrt, snagu i lepotu ne može biti tek bilo kakav slučajni antagonist: to može biti jedino ono bezumlje i nada na koje je mislio Ihab Hasan.

Hemingvej je svoju stvaralačku poetiku kovao u različitim kreativnim radionicama, učeći od pisaca i slikara, od predstavnika svoje generacije, ali i nešto starijih, od američkih, ali i ruskih spisateljskih uzora. Koliko se god njegovo delo predstavljalo kao ishodište modernističke proze dvadesetog veka, toliko je ukorenjeno i u tradiciju američkog iskustva, poniklo iz stvaralačkih postulata Marka Tvena, Stivena Krejna, prozne tradicije naturalizma. Hemingvej je, isto tako, anticipirao prozu američkog minimalizma sedamdesetih i osamdesetih godina prošlog veka, i radikalizovanje njegove poetike vidljivo je u prozi En Biti, Rejmonda Karvera, Ričarda Forda, Frederika Bartelmija i Meri Robinson, kao i drugih, manje poznatih američkih pripovedača. Za Hemingveja je pisanje proces koji zahteva građenje strukture, jer je bio uveren da je proza arhitektura a ne unutrašnja dekoracija. Hemingvej se odupire prekomernoj, nasilnoj verbalizaciji stoga što smatra da prava vernost književnosti može da se iskaže samo ako se sažeto predstavljaju brižljivo odabrani prizori. Hemingvejeva tišina ukorenjena je u nameri da se događaj, iskustvo i emocija predstave i evociraju, a ne prepričavaju i opisuju. Tišina, tako, nije lišavanje već sinonim mere koja nas vodi ka suštini.

U snazi vode i mora kriju se slabost i moć Hemingvejevih junaka, a u nestalnosti i nepredvidljivosti vodenog prostranstva njihova kob. Šekspirov Timon Atinjanin osvetio se prijateljima koji su ga u nevolji napustili tako što ih umesto sa đakonijama dočekuje sa mlakom vodom i kamenjem. Prisutno i na dlanu i u bezmerju,